

Εργαστήριο Ανθρωπιστικών Σπουδών
Ενότητα 4: Φυσικό & Δομημένο
Περιβάλλον

Κ. Χατζημπίρος

Leviathan

Βιβλιογραφικές πηγές

- Άρθρο Σώτης Τριανταφύλλου: Για το δοκίμιο του Thomas Hobbes *Περί της φύσης του ανθρώπου* (εκδ. Printa)
- <https://iep.utm.edu/hobmoral/>
- Στοιχεία από Wikipedia
- University of Sulaymaniyah
- Κ. Χατζημπίρος, άρθρο, περιοδικό Book's Journal (Μάιος 2020, <https://mhmadass.blogspot.com/2020/05/blog-post.html>)
- <https://rm.coe.int/council-of-europe-european-landscape-convention-21st-meeting-of-the-wo/16808d7dbb>

Η συμπύκνωση της φιλοσοφίας

«Έν οἶδα ὅτι οὐδέν οἶδα»

(πρωτόγονη προσέγγιση π.χ. γεωκεντρισμός, ανάγκη «παίδευσης», συμβαδίζει με «λύπη»)

Thomas Hobbes, 1588-1679

- Θεωρείται ιδρυτής της Πολιτικής Φιλοσοφίας
- Ορίζει τον άνθρωπο-πολίτη στην πρώιμη νεωτερικότητα
- Εποχή έντονης βίας, αγγλικοί εμφύλιοι πόλεμοι
- Συνειδητοποιεί την ανάγκη ζωής με σταθερή κυβέρνηση, χωρίς θρησκευτικές και ταξικές διαμάχες
- Εμφύλιος πόλεμος = συμφορά, πρωταρχικό καθήκον της πολιτικής η αποφυγή του
- Επίσης ασχολήθηκε με μαθηματικά και φυσικές επιστήμες, σε φιλοσοφικό πλαίσιο μηχανιστικού υλισμού

Από *Leviathan* (Thomas Hobbes, 1651)

- “In such condition there is no place for industry... no knowledge of the face of the earth; no account of time; no arts; no letters; no society; and which is worst of all, continual fear, and danger of violent death; and the life of man, solitary, poor, nasty, brutish, and short (μοναχική, φτωχή, κακοήθης, κτηνώδης και σύντομη)”

Σκέψη Thomas Hobbes – φυσική κατάσταση

- Όταν ζουν σε φυσική κατάσταση, δηλαδή χωρίς κεντρική εξουσία, οι άνθρωποι βρίσκονται σε συνεχή κίνδυνο που προκαλεί ο ένας στον άλλο και είναι ανίκανοι να ζήσουν με αρμονία
- Οι αιτίες των πολέμων πρέπει να αναζητηθούν στην ανθρώπινη φύση
- Η ανθρώπινη κοινωνία είναι μείγμα εγωισμών, βίας και φόβου. Οι άνθρωποι, καχύποπτοι και κινούμενοι από ενδιαφέρον για τον εαυτό τους, φθάνουν σε σύγκρουση με τους άλλους
- Για να αποφύγουν τους κινδύνους, μπορούν να δεχθούν ένα κοινωνικό συμβόλαιο. Συμφωνούν να αποποιηθούν ένα μέρος της φυσικής τους ελευθερίας, παραδίδοντάς το σε μια ηγεμονική αρχή, με απόλυτη κανονιστική εξουσία. Διασώζουν έτσι το υπόλοιπο, αφού απολαμβάνουν την ασφάλεια και τάξη μιας οργανωμένης κοινωνίας

Σκέψη Thomas Hobbes: ειρήνη-τάξη-ευημερία

- Ξεκινώντας από μια μηχανιστική θεώρηση των ανθρώπινων όντων και παθών, προτείνει αξιωματικά ότι η φυσική κατάσταση είναι πόλεμος όλων εναντίον όλων: *Homo homini lupus*
- Βασική μέριμνα η επίλυση του προβλήματος της τάξης στην κοινωνία, ζητούμενο η ειρήνη με ευημερία
- Οι άνθρωποι θα πείθονται να διατηρήσουν την ειρήνη, λόγω φόβου του θανάτου και επιθυμίας να μην χάσουν την άνεση στην ζωή
- Χρειάζονται άμυνα έναντι των εξωτερικών εχθρών, εξασφάλιση όλων των αγαθών που επιθυμεί η ανθρώπινη κοινότητα (προσφορά αρκετής ποσότητας τροφής και κάλυψη όλων των ζωτικών αναγκών)

Σκέψη Thomas Hobbes – ανθρώπινη ζωή

- Στην φυσική κατάσταση είναι «μοναχική, φτωχή, κακοήθης, κτηνώδης και σύντομη», αντίθετα, με πολιτισμένη συμπεριφορά (που είναι όμως «τεχνητή», δηλαδή δημιούργημα ανθρώπινο, όχι της φύσης) φτιάχνεται κοινωνικό συμβόλαιο, οπότε η ζωή μπορεί να γίνει: «εύθυμη, πλούσια, ευγενής, πολιτισμένη και μακρά»
- Πολιτισμένη τεχνητή κατάσταση δεν σημαίνει ψεύτικη, αλλά στέρεη, αξιόπιστη, ανθεκτική, σαν καλοφτιαγμένο μηχάνημα (Μηχανικός!)

Σκέψη Thomas Hobbes – όχι λύση η συλλογικότητα

- Ιδιωτική ζωή: χώρος στον οποίον οι άνθρωποι είναι ελεύθεροι να κάνουν ό,τι θέλουν
- Οι ολοκληρωτικές πολιτικές θεωρίες υπερτονίζουν την συλλογικότητα, καταργούν το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα
- Προτείνουν στον πολίτη υπερπολιτικοποίηση, διαρκή συμμετοχή «στα κοινά», υπέρμετρη παρέμβαση του κράτους στην καθημερινότητα
- Εγείρουν από τον πολίτη υπερβολικές ηθικές απαιτήσεις: φιλοπονία, προθυμία για θυσίες, αυταπάρνηση («δημιουργία ενός νέου ανθρώπου»)

Σκέψη Thomas Hobbes – ηγεμονική αρχή

- Το βασικό ζήτημα είναι να δοθεί σε μια ηγεμονική αρχή (κράτος, με μορφή είτε απόλυτης μοναρχίας είτε κοινοβουλευτικής δημοκρατίας), το μονοπώλιο της νόμιμης βίας. Μόνον η αρχή επιτρέπεται να βλάπτει ανθρώπους χωρίς αντίποινα
- Σε αντάλλαγμα, έχοντας την απόλυτη εξουσία, υπόσχεται να την ασκήσει για να διατηρήσει την κατάσταση ειρήνης, τιμωρώντας τους παραβάτες
- Προϋπόθεση: *Pacta sunt servanda*, οι συμφωνίες πρέπει να τηρούνται. Ισχύει τόσο μεταξύ των πολιτών, όσο και μεταξύ αυτών και της αρχής
- Η ηγεμονική αρχή, οποιαδήποτε μορφή και αν πάρει, έχει εξ ορισμού δίκιο, εφόσον είναι ικανή να διατηρήσει την κατάσταση ειρήνης και ευημερίας

Σκέψη Thomas Hobbes – τρόπος επίλυσης

- Η αυτοσυντήρηση των ανθρώπων απαιτεί την χρήση φυσικών πόρων. Αν χρειασθεί, απαιτείται βία έναντι άλλων για την απόκτησή τους
- Η σύγκρουση είναι αναπόφευκτη, όταν οι πόροι δεν είναι άφθονοι ή όταν διάφοροι αλαζόνες προσπαθούν να κυριαρχήσουν και να εκμεταλλευτούν τους άλλους ανθρώπους
- Προτείνεται τρόπος επίλυσης: ο καθένας να απαρνηθεί τις διεκδικήσεις του και να συμφωνήσει να χρησιμοποιεί τις δυνατότητές του για να ενισχύει τις αποφάσεις της ηγεμονικής αρχής
- Μόνον τότε, θα γίνει δυνατή η διατήρηση ειρήνης, τάξης και ευημερίας

Σκέψη Thomas Hobbes – αναγκαία η πολιτική

- Η ανθρώπινη φύση περικλείει φθόνο και πάθη που μόνο η πολιτική (κοινωνική οργάνωση, θεσμοί, φόβος τιμωρίας) μπορεί να συγκρατήσει
- Κόσμος χωρίς πολιτική: επιρρεπής σε ανεξέλεγκτη βία, σε ατέλειωτη σειρά επιθέσεων
- Πολιτική: στόχος η διατήρηση της ειρήνης, μέσω του ελέγχου των ανθρώπινων ενστίκτων, της επιθετικής ανθρώπινης φύσης
- Απαιτείται ισχύς για την δημιουργία και επιβολή νόμων, μονοπώλιο στο δικαίωμα χρήσης καταναγκαστικής βίας ως λύση στις συγκρούσεις

Η έννοια του Λεβιάθαν

- Δικαιολογείται η απόλυτη εξουσία μιας ηγεμονικής αρχής, που μπορεί να είναι ένα μόνο πρόσωπο ή ένα κοινοβούλιο ή, ακόμα, ένα όργανο που επιβάλλει συμπεριφορά στους πολίτες
- Προστασία των πολιτών από εξωτερικούς και εσωτερικούς παράγοντες, μέσω ειδικών σωμάτων (στρατός, αστυνομία, ελεγκτές)
- Όχι στο δικαίωμα επανάστασης εναντίον του κοινωνικού συμβολαίου
- Προστασία των πολιτών από τον ίδιο τον Λεβιάθαν: Σύνταγμα, ως αυτοπεριορισμός της εξουσίας

Σκέψη του Hobbes και σημερινές συγκυρίες

- Η «φυσική κατάσταση» των ανθρώπων
- Μορφές Λεβιάθαν
- Έργο στον Σχινιά Μαραθώνα
- Αντιμετώπιση κορωνοϊού

Παράδειγμα 1: Σχινιάς Μαραθώνα

- Εξάίρετο παράκτιο τοπίο, χερσαία έκταση 9 km², φυσικά ενδιαυτήματα και βιοποικιλότητα: χλωρίδα, ιχθυοπανίδα, απειλούμενα πτηνά
- Υγρότοπος γλυκού και αλμυρού νερού, αμμοθίνες με πευκοδάσος, Μεσογειακή βλάστηση σε απάτητη βραχώδη χερσόνησο
- Κλασικό Αττικό τοπίο, περίφημος αρχαιολογικός τόπος
- Η αποκατάσταση και προστασία του υποβαθμισμένου Σχινιά φαινόταν αδύνατη την δεκαετία του '90
- Ισχυρή στήριξη, λόγω Ολυμπιακών Αγώνων 2004: Κωπηλατοδρόμιο με αποκατάσταση υδρολογικής λειτουργίας υγροτόπου, παράλληλη ίδρυση Εθνικού Πάρκου για περιορισμό χρόνιων επιβλαβών δραστηριοτήτων (σκουπίδια, τοξική ρύπανση, θόρυβος, κινήγι, ανεξέλεγκτη κίνηση και στάθμευση αυτοκινήτων)
- Απομακρύνθηκαν απόβλητα, τοξικές ουσίες και οχλούσες δραστηριότητες
- Φυσική αναγέννηση της βλάστησης, αύξηση πληθυσμού ενδημικού ψαριού, υπερδιπλασιασμός ειδών πτηνών (243) σε 20 χρόνια

Αμμοθίνες που καλύπτονται από δάσος *Pinus pinea* και *Pinus halepensis*, απάτητη βραχώδης χερσόνησος που καλύπτεται από θαμνώδη Μεσογειακή βλάστηση

Ένα μείζον γεγονός άλλαξε την εικόνα

- Οι Ολυμπιακοί Αγώνες 2004 ως εργαλείο για επίτευξη πολύ δύσκολου στόχου
- Οι συνθήκες έγιναν ευνοϊκές για φιλόδοξο περιβαλλοντικό σχεδιασμό
- Ένα Ολυμπιακό Κωπηλατοδρόμιο αναβαθμίζει το υδρολογικό καθεστώς

Εθνικό Πάρκο: μοναδικός φυσικός χώρος για κατοίκους της Αττικής

- Ήπιες δραστηριότητες: πεζοπορία, ποδηλασία, κολύμπι, παρατήρηση πουλιών, περιβαλλοντική εκπαίδευση
- Πολύ ελκυστικός για οικογένειες με μικρά παιδιά και για ΑΜΕΑ
- Αναγκαία προϋπόθεση η εφαρμογή αυστηρών κανόνων λειτουργίας

Ιδανικός τόπος για περιβαλλοντική εκπαίδευση, εύκολα επισκέψιμος από σχολεία και εκπαιδευτικά ιδρύματα της Αττικής

Σήμερα εμφανίζεται το καλλίτερο φυσικό τοπίο των τελευταίων 100 χρόνων, ωστόσο...

- Έντονη αντίθεση περιβαλλοντικών ΜΚΟ (όχι τεχνητές κατασκευές σε φυσικό βιότοπο)
- Άρνηση αυστηρών κανόνων (π.χ. έλεγχος κίνησης, ταχύτητας και στάθμευσης αυτοκινήτων, βιολογική γεωργία) από την τοπική κοινωνία
- Αντίθεση στην αποκατάσταση του υγροτόπου από πολλούς ντόπιους κατοίκους, ουδέτερη στάση από τους υπόλοιπους
- Αρνητική ή ουδέτερη στάση από Τοπική Αυτοδιοίκηση, σύμπλευση με επιθυμίες αγροτών, βοσκών, κυνηγών, κερδοσκοπών γης
- Πολύ αργή και δύσκολη κοινωνική αποδοχή της προστασίας, μικρή η τοπική μέριμνα για το περιβάλλον, αδιαφορία για την απαλλαγή από τοξική ρύπανση

Έλλειψη διαχρονικού Λεβιάθαν

- Η πρώτη φάση, παρά τις αντιδράσεις, πραγματοποιήθηκε κανονικά, λόγω της πίεσης από ανώτερη προτεραιότητα
- Οι Ολυμπιακοί Αγώνες σε ρόλο προσωρινού Λεβιάθαν
- Η επόμενη φάση καρκινοβατεί μέχρι σήμερα
- Η προφανής κοινωνική ωφέλεια δεν αρκεί για ισχυρή στήριξη
- Αισθητή η μετέπειτα απουσία Λεβιάθαν

Παράδειγμα 2: επιδημία κορωνοϊού

- Η ελληνική περίπτωση
- Επιτυχής έλεγχος στην πρώτη φάση, παρά την κοινωνική ασφυξία λόγω αυστηρών μέτρων
- Αποδοχή περιορισμών, ασήμαντες διαμαρτυρίες
- Μικρή εξάπλωση, λίγοι θάνατοι, αντοχή του συστήματος υγείας, μέτριες επιπτώσεις στην οικονομία
- Ευρεία συναίνεση για αποφάσεις και μέτρα που καθορίζουν την κοινωνική και οικονομική ζωή και εξαρτώνται από τους ειδικούς της υγείας και τα πορίσματα μαθηματικών μοντέλων διακινδύνευσης

Λεβιάθαν: ενσυναίσθηση + πειθώς

Ανεπαρκές αποτέλεσμα στην δεύτερη φάση

- Πολλοί αποφεύγουν να παραχωρήσουν ένα μέρος της ελευθερίας τους και να κρατήσουν το υπόλοιπο, με αντάλλαγμα την τάξη, ασφάλεια και ευημερία της οργανωμένης κοινωνίας
- Ένα μέρος του κοινού μοιάζει να μην υποτάσσεται σε καθοδήγηση που ακολουθεί με αυστηρότητα την επιστήμη και διεγείρει τον ορθολογισμό
- Εκτός από τις θεωρίες συνωμοσίας, πολλοί νομίζουν ότι μπορούν να έχουν άποψη για επιστημονικά θέματα, να κατανοούν και να βγάζουν απλά συμπεράσματα από πολύπλοκες αναλύσεις που δημοσιεύονται σε επιστημονικά περιοδικά
- Αντιστέκονται, βάσει ενός πρωτόγονου αντισυστημισμού

Συνέπειες μη αποτελεσματικού Λεβιάθαν

- Σε φυσική κατάσταση (π.χ. χωρίς κανόνες αποστασιοποίησης), οι άνθρωποι βρίσκονται σε συνεχή κίνδυνο που προκαλεί ο ένας στον άλλο, άρα είναι ανίκανοι να ζήσουν με αρμονία
- Επίσης, ακολουθώντας πρωτόγονες προσεγγίσεις, δηλώνουν κατά του εμβολιασμού, ενώ, ασυνείδητα, σκοπεύουν να επωφεληθούν από το αποτέλεσμα του εμβολιασμού των άλλων
- Το βασικό ζήτημα είναι να δοθεί στην ηγεμονική αρχή το μονοπώλιο της νόμιμης βίας (πειθώς, διαφώτιση, περιορισμοί). Σε αντάλλαγμα, έχοντας την απόλυτη εξουσία, υπόσχεται να την ασκήσει για να διατηρήσει την κατάσταση ειρήνης, με αποτελεσματική τιμωρία των παραβατών
- Η ηγεμονική αρχή δεν απολογείται για το είδος των μέτρων, αλλά κρίνεται από το αποτέλεσμα